

Camilla Pynninen-Kangas

SEKSUAALISUUS YLIOPISTON PSYKOLOGIAN OPPIKIRJOISSA

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Lokakuu 2019

TIIVISTELMÄ

Camilla Pynninen-Kangas: Seksuaalisuus yliopiston psykologian oppikirjoissa
Pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Yhteiskuntatutkimus
Lokakuu 2019

Artikkeli käsittelee tutkimusta, jossa on analysoitu, miten Suomessa yliopistoissa käytössä olevissa kehityspsykologian oppikirjoissa kuvataan seksuaalisuutta. Oppikirjojen tarkastelu on tärkeää, koska ne muodostavat ajankohtaisen psykologisen asiantuntijuuden perustan. Tutkimuksen teoreettisena lähtökohtana on sosiaalinen konstruktionismi ja erityisesti näkemys tiedon sosiaalisesta rakentumisesta. Tutkimuksessa on käytetty diskurssianalyttistä lähestymistapaa. Tulokset tuovat esiin, miten kehityspsykologiset oppikirjat kuvaavat ihmisen seksuaalista kehitystä vahvan sukupuolitettusti. Niissä rakentuu kuva miehisestä viettikeskeisestä seksuaalisesta toiminnasta ja toisaalta naisellisesta vastuunkantamisesta. Seksuaalisuutta käsitellään eri ikävaiheissa pääosin biologisena kehityksenä, jota tarkastellaan usein erilaisten ongelmakehysten kautta. Nautinto liitetään osaksi seksuaalisuutta vasta ikääntyneillä. Käsitelmä seksuaalisuudesta on voimakkaan heteronormatiivista. Oppikirjat myös tuottavat kuvaa, että normaali seksuaalinen kehitys tapahtuu osana pitkäaikaista parisuhdetta, erityisesti avioliittoa.

Tulokset osoittavat, että oppikirjojen kuvaukset sukupuolesta ja seksuaalisuudesta ovat jähmeitä, eivätkä näytä seuraavan ihmisten elämäkokemuksissa, yhteiskunnallisessa keskustelussa eikä lainsäädännössä tapahtuneita muutoksia. Oppikirjojen tekemisessä, niiden valitsemisessa ja opetuskäytössä olisi syytä huomioida oppikirjojen nykyisiä ongelmakohtia ja pyrkiä kohti monisyisempää psykologista tietoa seksuaalisuudesta.

Avainsanat: seksuaalisuus, sukupuoli, kehityspsykologia, yliopiston oppikirjat, sosiaalinen konstruktionismi, diskurssianalyysi

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

ABSTRACT

Camilla Pynninen-Kangas: Sexuality in psychology textbooks
Master's Thesis
Tampere University
Social Sciences
October 2019

This article considers the ways sexuality is constructed in developmental psychology textbooks used in Finnish universities. The textbooks offer the basis of the current psychological knowledge and thus form the foundation on which the psychological expertise is built. The analysis is based on the theory of social constructionism, and especially the way knowledge is socially structured. Conceptualizations on sex, gender and sexuality were identified from textbooks using discourse analytical methods. According to the analysis the understanding of sex and gender in the textbooks is strongly dichotomous. The development of a person is described in a gendered manner: males are driven by their biological urges and women are - also based on their nature - to take responsibility for both the male and female actions. Sexuality is constructed as a part of the lifespan of a person, but through a frame of biology and risks. In the textbooks, pleasure does not become a part of sexuality until the later years of life. The results show that the textbooks reinforce the norms of heterosexuality and long-term monogamy, which should be carried out in a marriage. Any other forms of manifestation of sexuality are deviances that need to be explained.

The ways developmental psychology textbooks portray sexuality are rigid and they do not correspond with the ways the current society and people conceptualize and experience sexuality. It is crucial to take in consideration these findings in the making of the textbooks and in choosing which one of them to be used in education and how they are used. New solutions need to be found to update the construction of sexuality in developmental psychology textbooks.

Keywords: sexuality, sex, gender, developmental psychology, university textbooks, social constructionism, discourse analysis

The originality of this thesis has been checked using the Turnitin OriginalityCheck service.

Kirjoittajaselvitys

Camilla Pynninen-Kangas on ollut artikkelin pääkirjoittaja ja vastannut kokonaisuutena artikkelin tuottamisesta ja sen lopullisesta muodosta. Hän on tuottanut tiivistelmät ja johtolauseet. Artikkelin muista osioista, johdanto, aineisto ja menetelmät, tulokset ja yhteenveto, Pynninen-Kangas on kirjoittanut kaksi kolmannesta jokaisesta. Myös tuloksiin johtanut analyysi oli suurilta osin Pynninen-Kankaan toteuttamaa.

Sanna Raudaskoski on tuottanut artikkeliin erityisesti metodologista sisältöä, osallistunut analyysin tekemiseen sekä kirjoittanut tuloksia.

Marko Salonen on laajentanut johdanto-osuutta ja osallistunut erityisesti yhteenvedon kirjoittamiseen.

Kaikki kirjoittajat ovat osallistuneet artikkelin jokaiseen osioon kommentoimalla ja ehdottamalla muokkauksia.

Tämä on post-print-versio artikkelista:

Pynninen-Kangas, C., Raudaskoski, S. & Salonen, M. (2019) Seksuaalisuus yliopiston psykologian oppikirjoissa. *Psykologia*, 54 (03), 178–231.

Artikkeli julkaistaan alkuperäisen julkaisijan luvalla.

Nostolauseet

1. Oppikirjat muodostavat psykologisen asiantuntijuuden pohjan.
2. Yliopistojen oppikirjojen kuva seksuaalisuudesta on dikotominen ja joustamaton.
3. Psykologinen tieto seksuaalisuudesta on ristiriidassa ihmisten kokeman kanssa.
4. Oppikirjojen tuottamaan kuvaan seksuaalisuudesta tulisi kiinnittää huomiota.

Seksuaalisuus yliopiston psykologian oppikirjoissa

Johdanto

Seksuaalisuus on moniulotteista. Se kehittyy ja muuttuu osana ihmisen elämää, elämänvaiheita ja sosiaalista ympäristöä. Myös tieto ja tietämys ihmisen seksuaalisuudesta elää ja käsityksemme seksuaalisuudesta ovat jatkuvassa muutoksessa. Psykologinen tieto seksuaalisuudesta ei ole tässä suhteessa poikkeus. Tämänhetkinen tietomme rakentaa pohjaa seksuaalisten aiheiden kanssa työskentelevien psykologien ihmiskuvalle. Samalla se ohjaa ja rajaa asiakastyökäytänteitä.

Tässä artikkelissa tutkimme, millaista seksuaalisuutta koskevaa psykologista tietoa suomalaisten yliopistojen tutkintovaatimusten kehityopsykologian oppikirjoissa hyödynnetään. Teemme näkyväksi seksuaalisuutta koskevan tiedon tämän hetkisiä jäsennyksiä, olettamuksia sekä tiedon mahdollisia seuraamuksia, ja näin tältä osin syvennämme psykologian tieteenalan itseymmärrystä.

Eri aikakausina seksuaalisuutta on kuvattu ja selitetty monin eri tavoin (esim. Foucault, 1998). Historian saatossa seksuaalisuuden vaaroja on pelätty ja seksuaalisuutta on yritetty tukahduttaa. Kuitenkin samanlainen, toisessa kontekstissa vaaralliseksi määritelty seksuaalinen toiminta on voinut toisaalla näyttäytyä myös nautintona, itseilmaisuna ja itsessään tavoiteltavana. Psykologiassa erityisesti DSM-luokituksia¹ on käytetty kuvaamaan epänormaalin ja normaalin välistä eroa (esim. Stelzl, Stairs & Anstey, 2018). Kategorioiden avulla on erotettu esimerkiksi seksuaalikäyttäytymiseen ja sukupuoli-identiteetin kehittymiseen liittyviä normaalitiloja ja häiriöitä. Luokitukset eivät ole olleet muuttumattomia, vaan niitä on uudistettu ajassa ja uuden tiedon valossa. Eräs Suomessa tunnetuimpia seksuaalisuuden luokittelumuutoksia on ollut homoseksuaalisuuden sairausleima-luokittelun poistaminen 1990-luvulla (Stålström, 1997).

Psykologian tieteenalalla tavanomaisen tietokäsityksen mukaan tieto on objektiivista ja tiedon tuottajista riippumatonta. Seksuaalisuuden historian valossa tieto seksuaalisuudesta on puolestaan useasti ollut esimerkiksi moraalisesti tai poliittisesti värittyä ja sitä on näiden värittyneisyyksien mukaisesti myös käytetty moniin tarkoituksiin. Tässä artikkelissa tarkastelemmekin käsityksiä seksuaalisuudesta historiallisesti muuttuvina sosiaalisina konstruktioina. Näkökulman mukaan tieto

---

¹ Diagnostic and statistical manual of mental disorders (American Psychiatric Association, 2000)

muotoutuu sosiaalisessa prosessissa, jossa oletukset, arvot, asenteet sekä ajallinen ja esitystavallinen konteksti pohjustavat tietämistä.

Oppikirjat tiedon tuottajina

Oppikirjoja käytetään eri opiskelukonteksteissa. Kontekstit määrittävät niiden asemaa ja merkitystä. Tiivistämme ensin peruskoulujen ja lukioiden oppikirjojen käyttämisestä tehtyä tutkimusta ja suhteutamme tähän taustaan artikkelin keskeisintä kiinnittymiskohtaa eli yliopistollisten oppikirjojen tutkimusta.

Suomessa on tutkittu erityisesti peruskouluihin ja lukioihin suunnattujen kirjojen todellisuuskäsityksiä. Historian, yhteiskuntaopin ja maantieteen oppikirjoja analysoimalla on osoitettu niiden rakentavan ymmärrystä länsimaalaisista ylivertaisena ihmisryhmänä (Mekander, 2016). Vastaavasti terveystieteen oppikirjojen seksuaalisuutta käsittelevissä osioissa eri ihmisryhmiä on asetettu rinnakkain heidän kulttuurisen taustansa ja ymmärryksensä mukaan. Tällöin suomalainen seksuaalisuus ja seksuaalisuuden toteuttamistavat on tavallisimmin esitetty edistyksen mittapuuna. (Honkasalo, 2013, 17)

Oppikirjat välittävät tietoa, mutta ne ovat peruskoulu- ja lukioympäristössä myös kasvatuksellisia tekstejä, jotka ohjaavat lukijaansa kokemaan ja näkemään maailmaa tietystä näkökulmasta käsin. Katsomusaineiden oppikirjoilta voi jossain määrin odottaa normatiivista käsitystä maailmasta. Tästä huolimatta peruskoulujen ja lukioiden oppikirjojen on yleisesti havaittu tukevan ja oikeuttavan sukupuolieroja, joissa tytöt ja pojat kuvataan stereotyyppisinä sukupuolensa mukaisina toimijoina. (Lehtonen, 2003; Palmu, 2004; Tainio & Karvonen, 2015). Saman trendin on havaittu toistuneen myös lukion psykologian oppikirjojen kuvissa (Antikainen, 2012).

Laajasti käytössä olevien kirjojen ja kirjasarjojen seksuaalisuuden käsittelyssä on isoja eroja. Toiset ovat selvästi liberaaleja, toiset konservatiivisia. Merkittävää on se, että erot eri oppiaineiden, kuten katsomuksellisten ja muiden aineiden välillä, näyttävät olevan pienempiä kuin käytettyjen ja käyttöön valittavissa olevien materiaalien erot samojen oppiaineiden sisällä (Laajasalo, 2001, s. 160–161). Näin huomio kiinnittyy erityisesti siihen, mitä kirjoja milloinkin käytetään.

Yliopistolliset oppikirjat ovat käyttötarkoitukseltaan ja -kontekstiltaan toisenlaisia kuin peruskoulujen taikka lukioiden kirjat. Ne eivät edellytä kasvatuksellista otetta, vaan pikemminkin ajantasaisimmin ja perustelluimman tiedon esittämistä. Näin tieteenalakohtaiset oppikirjat tarjoavat erityisen näkymän kirjan julkaisu- ja käyttöhetken asiantuntemukseen. Ne osoittavat tieteen tilaa ja sen tämänhetkistä ymmärrystä tutkimuskohteestaan (Webb, 1991). Suomessa tieteenalakohtaisia yliopistollisia oppikirjoja on jonkin verran tutkittu eri aloilla. On osoitettu kuinka eri aikoina yhteiskuntatieteissä käytettyjen metodien käyttötavat ja merkitykset muuttuvat (Alastalo, 2005) tai kuinka tieteenala itsessään voi olla sukupuolittunut (Lempiäinen, 2003).

Suomessa on varsin niukasti tutkittu yliopistoissa käytettyjen psykologian oppikirjojen luomaa merkitysmailmaa. Lähinnä Sinikka Aapola on lyhyesti kuvannut murrosiän käsittelyä suomalaisissa 1980–1990 -luvun kehityspsykologian teksteissä. Hän esittää näissä teksteissä sukupuolista kehitystä kytkettävän kulttuuriseen ja yhteiskunnalliseen tilanteeseen, sillä seurauksella, että tekstit ovat teoreettisilta tulkinnoiltaan kahtiajakautuneita ja osin ristiriitaisia. (Aapola, 1999, s. 127–136)

Kansainvälisesti psykologian oppikirjojen käyttöä on tutkittu laajemmin. Psykologian oppikirjojen uusintapainoksia tutkimalla on esimerkiksi havaittu, kuinka tietynä ajankohtana tärkeänä ja mainitsemisen arvoisena pidetyt asiat muuttuvat. Aiemmin mainittuja tutkijoita ja tutkimuksia ei välttämättä kirjan myöhemmissä versioissa mainita. Joistain tutkimuksista taas muotoutuu klassisia tutkimuksia siksi, että niitä toistetaan muuttumattomina oppikirjasta toiseen. (Christopher, Dobbins, Mare & Jones, 2004). On myös havaittu, että oppikirjoissa esitetyissä tutkimuskuvauksissa saatetaan vaieta itse tutkimukseen suunnatusta kritiikistä (Griggs & Whitehead, 2013).

Suomenkielisten yliopistotasoisien oppikirjojen markkinat ovat melko pienet, mutta laajoilla englanninkielisillä oppikirjamarkkinoilla on useita kilpailevia kirjoja. Usein näiden kilpailevien kirjojen yhteisesti jakama sisältö kuvaa tieteenalan ydintä vahvemmin kuin se, mikä erottaa ne toisistaan. Myös oppikirjojen tapa viitata joko tieteellisiin artikkeleihin tai julkaistuihin kirjoihin voi olla merkityksellistä, sillä se voi kertoa erilaisten julkaisukanavien arvostuksesta. (Whitehead, Smith & Losonczy-Marshall, 2017). Seksuaalisuutta käsittelevissä kirjoissa käytettyjen lähteiden eroavaisuuden on sen sijaan jo 1990-luvulla päätelty kertovan siitä, että yhteisesti jaettua ja hyväksyttyä tutkimusperustaa ei ole saavutettu (Hogben & Hartlaub, 1999).

Vaikka oppikirjojen lähteiden käyttö on tärkeää, emme tässä tutkimuksessa tarkastele aineistossa käytettyjä lähteitä tai niiden välisiä viitesuhteita. Sen sijaan analysoimme oppikirjoja niiden muodostamana aineistokokonaisuutena. Kun yliopiston oppikirjat kuvaavat tällä hetkellä tärkeänä pidetty tietämystä, ne tuovat esiin oppikirjan tekijöiden lisäksi myös opintovaatimusten tekijöiden ajattelumaailmaa. Molemmat tahot – toisistaan tietämättäänkin – ohjaavat kirjaa prosessoivan opiskelijan asiantuntemuksen perustan rakentumista.

Aineisto ja menetelmät

Aineisto

Aineistonaamme ovat suomenkielisten, psykologian tutkintoa tarjoavien yliopistojen psykologian perusopintojen tutkintovaatimuksissa kevätlukukaudella 2018 olleet kehityspsykologian oppikirjat. Kehityspsykologian oppikirjat käsittelevät ihmisen psyko-fyysis-sosiaalista kehitystä elämänkaaren eri vaiheissa. Kirjoissa käsitellään ihmisen elämänkaarta lapsuudesta vanhuuteen, painottuen kuitenkin elämän ensimmäisiin vuosiin eli lapsuuteen ja nuoruuteen. Kehitys jaetaan ikävaiheiden lisäksi usein kolmeen eri osa-alueeseen: fyysiseen, kognitiiviseen ja psyko-sosiaaliseen kehitykseen. Oppikirjoissa kuvataan tavanomaista kehitystä sekä siihen positiivisesti ja negatiivisesti vaikuttavia tekijöitä. Tarkastelun kohteena olevat kirjat on valittu yliopiston kehityspsykologian ensimmäisten jaksojen vaatimuksista, toisin sanoen ne tarjoavat perusteet, joille myöhempää tietoa rakennetaan.

Käytössä olevista tenttikirjoista hyödynnämme ensisijaisesti vanhinta kurssivaatimuksissa hyväksytyä painosta. Olemme ristiinlukeneet myös samojen kirjojen uudempia painoksia. Uudempien painosten tarkastelu ei paljastanut suuria muutoksia suhteessa edellisiin painoksiin. Seuraavassa on listattuna kevätlukukaudella 2018 perusopintojen vaatimuksina olleet, kehityspsykologian kursseihin liittyvät kirjat eri yliopistoissa.

Kirja	lyhenne	painos*	käyttö**
Nurmi, Ahonen, Lyytinen, Lyytinen, Pulkkinen & Ruoppila (2006). Ihmisen psykologinen kehitys	IPK	2006, 1. painos	ISY, JY, TAY, TY

Berger (2011). <i>The Developing Person Through The Life Span</i>	DPL	2011, 8. painos	HY, TY
Nolen-Hoeksema ym. (2009) Atkinson & Hilgard's <i>Introduction To Psychology</i>	AHIP	2009, 15. painos	JY
Siegler, DeLoache & Eisenberg (2011). <i>How Children Develop</i>	HCD	2011, 3. painos	TAY

Taulukko 1. Aineistossa mukana oleva oppikirjat

*tarkastelun kohteena oleva painos

** yliopistot, joissa ko. kirja on käytössä

HY Helsingin yliopisto

ISY Itä-Suomen yliopisto

JY Jyväskylän yliopisto

TAY Tampereen yliopisto

TY Turun yliopisto

Näistä laajiten käytössä ovat *The developing person through the life span* (Berger, 2011) ja *Ihmisen psykologinen kehitys* (Nurmi ym., 2006). Kokonaissivumäärät kirjoissa ovat 379 (IPK), 725 (DPL), 787 (AHIP) ja 666 (HCD). Aineistomme koostui näistä kirjoista kokonaisuudessaan. Seksuaalisuuden lisäksi käsittelemme analyysissä myös sukupuolta, koska käsitykset ja merkityksenannot sukupuolesta ja sen toteuttamisesta vaikuttavat vahvasti siihen, miten ja millaisia käsityksiä seksuaalisuudesta rakennetaan.

Diskurssianalyysi

Diskurssianalyysi tai diskurssintutkimus on laaja kattokäsite erilaisille menetelmille, joille yhteistä on se lähtökohta, että kieltä ei tarkastella neutraalina välineenä maailman kuvaamiseen, vaan sosiaalisena toimintana, jossa kulttuurisia merkityksiä rakennetaan ja uusinnetaan. (Esim. Jokinen, Juhila & Suoninen, 2016; Gee, 2011a; Bhatia, Flowerdew & Jones, 2010; Pietikäinen & Mäntynen, 2009) Eri menetelmien peruslähtökohdat liittyvät samaan teoreettiseen viitekehykseen, sosiaaliseen konstruktionismiin. Sosiaalisessa konstruktionismissa ollaan kiinnostuttu siitä, miten merkitykset rakentuvat, miten asioita muotoillaan, millaisten ehtojen vallitessa sanottua pidetään totena ja mitä seurauksia tietynlaisen tiedon esittämisellä on. Keskeiseksi tulee myös kysymys siitä, voisiko jotain kuvata ja kertoa toisin. (Berger & Luckman, 1994; Burr, 2015; McNamee & Gergen, 1992; Hacking, 1999)

Konstruktionistinen näkökulma avaa erityisesti kielen käyttöä tutkimukselle. Yhtäältä kielellä kuvataan maailmaa; toisaalta kieli myös järjestää, toisintaa, rakentaa, muuntaa ja merkityksellistää todellisuutta (Jokinen, Juhila & Suoninen, 1999, s. 9, 18). Kieli on yhdessä sovittuja ja opittuja käytänteitä ja merkityssysteemejä, jotka muodostuvat aina suhteessa toisiinsa. Kielen avulla jäsennetään olemassa olevia asioita ja ilmiöitä sekä annetaan ja luodaan merkityksiä asettamalla ne tiettyyn suhteeseen muiden asioiden ja ilmiöiden kanssa. Muun muassa kielen sääntöjen eli kielioopin soveltaminen uudella tavalla muokkaa kulttuurisia käsityksiä ja ajattelumalleja.

Toisistaan eroteltavissa olevia, erilaisia toiminnan ja käyttäytymisen kuvaamistapoja voidaan kutsua diskursseiksi. Vaihtamalla diskurssia tuotamme hienovaraisesti toisenlaista käsitystä ihmisten toiminnasta. Esimerkiksi homoseksuaalisuus ilmiönä on ollut tunnettu läpi historian, mutta suhtautumistapa tai näkökulma siihen on ollut erilainen eri kulttuureissa ja eri aikakausina (Greenberg, 1990). Jo se, miten ja minkälaisissa kielellisissä konteksteissa homoseksuaalisuudesta puhutaan, vaikuttaa siitä rakentuvaan kuvaan; se voi olla erilainen esimerkiksi riippuen siitä käytetäänkö termiä substantiivina, adjektiivina vaiko osana toiminnan kuvaamista. Seksuaalisesta toiminnasta voidaan puhua esimerkiksi 'homoseksuaalisina käytäntöinä'. (Burr, 2015, s. 57–58)

Diskurssintutkimuksen kentälle sijoitetaan erilaisia kielen käytön tutkimukseen liittyviä menetelmiä kuten diskursiivinen sosiaalipsykologia (esim. Potter & Wetherell, 1987), kriittinen diskurssianalyysi (esim. Parker, 1992), diskursiivinen psykologia (esim. Edwards & Potter, 1992; Goodman, 2017), keskustelunanalyysi (esim. esim. Tiitinen, Weiste, Ruusuvoori & Laitinen, 2018), sosiolingvistiikka (esim. Blommaert, 2010), narratiivianalyysi (esim. Hänninen, 2000),

multimodaalinen diskurssianalyysi (esim. Norris, 2008) ja neksusanalyysi (esim. Scollon & Scollon, 2004). Esimerkiksi diskursiivisessa psykologiassa aineistoa analysoidaan tapauskohtaisesti ja tarkasti, yleensä käyttäen keskusteluanalyttisiä välineitä. Tällöin korostuu se, *miten* psykologisiksi miellettyjä ilmiöitä kuten vaikkapa emootioita tuotetaan *vuorovaikutuksessa*, esimerkiksi erilaisissa keskustelutilanteissa. Tässä tutkimuksessa käyttämämme diskurssitutkimuksellinen lähestymistapa eroaa yksittäisiin aineistokatkelmiin keskittyvästä analyysistä siten, että lähestymme aineistoamme – eli yliopistojen kehityspsykologian opetuksessa käytettyjä oppikirjoja – kokonaisuutena, johon sovellamme erityisesti kriittisen diskurssianalyysin ja diskursiivisen sosiaalipsykologian periaatteita. Tällöin tarkastelumme keskiöön nousee kysymys, *mitä* seksuaalisuudesta ja sukupuolesta kirjoitetaan oppikirjoissa ja *millaisia kulttuurisia merkityksiä* nämä selonteot rakentavat. (vrt. Jokinen, Juhila & Suoninen, 2016)

Olemme lukeneet läpi aineistona olevat oppikirjat ja keskittyneet erityisesti niihin osiin oppikirjoja, joissa puhutaan seksuaalisuudesta ja seksuaalisuuden kehittymisestä. Ensiksi etsimme aineistosta suoria seksuaalisuuteen viittaavia ilmauksia. Vaikka tutkimuksemme ensisijaisena tarkoituksena on tarkastella yliopistojen kehityspsykologian tutkintovaatimusten oppikirjoissa rakentuvaa kuvaa seksuaalisuudesta, sisällytimme analyysiin myös oppikirjojen tapaa käsitellä sukupuolta, koska niin sekä oppikirjoissa että laajemmin kulttuurisessa keskustelussa seksuaalisuus ja sukupuolisuus liitetään hyvin usein yhteen. Lisäksi huomioimme analyysissämme myös sen, jos seksuaalisuutta ei mainita, vaikka sen käsittely voisi olla relevanttia oppikirjan kyseisessä kontekstissa. Hyödynnämme James Geen (2011b, s. 42–74) kuvaamaa merkityksien avaamisen “The why this way and not that way” -perustyökälyä. Avaamme analyysissa sitä, miten seksuaalisuudesta kerrotaan asettamalla rinnakkain oletuksia ja käsityksiä siitä, miten seksuaalisuudesta voitaisiin myös kertoa. Oppikirjat rakentavat kuvaa seksuaalisuudesta liittämällä sen osaksi jotakin ihmisen fyysisen, psyykkisen tai sosiaalisen kehityksen osa-alueita, mutta samanaikaisesti myös rajaamalla sen kokonaan ulos joistakin inhimillisen toiminnan osa-alueista.

Analyysia tehdessämme olemme tarkastelleet eri kirjojen tekstejä yhdessä. Tässä artikkelissa tuloksia esitellessämme käytämme aineistokatkelmia esimerkkeinä havainnollistamaan niitä yleisiä puhetapoja, joita kirjoissa esiintyy. Toisin sanoen tekemämme tulkinnat ovat perustuneet kirjoissa esiintyviin puhetapoihin, joiden olemme nähneet muodostavan laajempia diskursiivisia kokonaisuuksia. Esittelemme näitä diskursseja seuraavaksi. Käsittelemme aluksi sukupuolta ja sukupuolittamisen mekanismeja, koska käsitykset seksuaalisuudesta rakentuvat vahvasti sukupuolen määrittelyn tapojen pohjalta. Aineistokatkelmat on identifioitu kyseisen kirjan

lyhenteellä (ks. Taulukko 1 osiossa Aineisto) sekä sillä sivunumerolla, mistä katkelma aineistona olevasta kirjasta löytyy.

Tulokset

Sukupuolittunut kehitys

Aineiston kirjoissa sukupuoli muodostuu selväpiirteisen kaksijakoiseksi. On olemassa miehiä ja naisia. Diskurssia kahdesta sukupuolesta rakennetaan siten, että ensisijaisesti tuodaan esiin biologiaan pohjautuvia sukupuolten ominaispiirteitä. Vaikka lähes kaikissa kirjoissa (pl. Nurmi ym., 2006) eritellään käsitteet ”sex” ja ”gender”, biologinen sukupuoli korostuu kaikkien kirjojen kehityspsykologisissa pohdinnoissa. Silloin kun tutkintovaatimuksissa olevat tekstit käsittelevät myös gender-termiä, sosiaalisen sukupuolisuuden perustaksi määritellään aina kaksijakoinen biologinen sukupuoli. Sosiaalisen sukupuolen ajatellaan rakentuvan olemuksellisen biologisen sukupuolisuuden päälle. Biologinen, olemuksellinen sukupuoli on jotain, jonka jo lapset tunnistavat hyvin varhain ja jonka mukaisesti he toimivat:

Children have strong and clear preferences for activities deemed appropriate for their sex long before they attain gender constancy. (AHIP, 97)

Kirjoissa ei anneta vaihtoehtoiksi mitään muita sukupuolia: ”Gender identity: A firm sense of oneself as either male or female” (AHIP, 701). Kehityspsykologisesta näkökulmasta diskurssia kahdesta sukupuolesta ei voi rikkoa. Tätä perustellaan muun muassa sillä, että lapsen kognitiiviset kyvyt eivät edes riittäisi useampien kategorioiden ymmärtämiseen, vaan lapselle on ominaista käsitellä maailmaa kahden selkeän kategorian kautta (DPL, 287). Lapset määritellään kykenemättömäksi toimimaan muutoin kuin binäärisen sukupuolijärjestelmän kautta. Samanaikaisesti selitetään lasten jo hyvin pienestä pitäen toteuttavan sukupuolensa mukaisia toimintoja. Tällainen kehityspsykologinen diskurssi normalisoi sukupuolten kaksijakoisuuden, ja rajoittaa mahdollisuuksia tarkastella sukupuolen moninaisuutta etenkin varhaislapsuudessa. Kun pohditaan, miten lasten sukupuoli rakentuu sosiaalisesti vuorovaikutuksessa vanhempien ja muun toimintaympäristön kanssa, vastuuta sosiaalisten sukupuolten selväpiirteisyydestä siirretään lapsille itselleen:

Children themselves construct and enforce their own exaggerated version of society’s gender rules more insistently than most of the adults in their world. (AHIP, 96).

Lasten leikeissä todetaan perinteisten sukupuoliroolien näkyvän selvästi:

Tytöt leikkivät mielellään rauhallisia hoivaleikkejä ja valitsevat kotiin ja perheeseen liittyviä rooleja. ...Poikia taas kiinnostavat vauhdikkaat seikkailu- ja sotaleikit. (IPK, 63)

Sex differences are apparent by age 3, not only haircuts and clothing but also physical closeness (girls hold hands) and preferred activities (boys more readily take risks). (DPL, 285)

Kahden sukupuolen diskurssi toistuu oppikirjoissa myös niiden kuvatessa puberteetti-ään sukupuolista kehitystä. Keskiöön asetetaan kehon biologia, toisin sanoen hormonaalisten toimintojen aiheuttamat muutokset tyttöjen ja poikien fysiologisissa kehoissa. Murrosiän sukupuolisista muutoksista aletaan puhua osana ihmisen seksuaalisuutta: “During this period, the young person becomes sexually mature ... capable of sexual reproduction” (AHIP, 98). Vaikka diskurssissa molempien sukupuolien kohdalla korostetaan hormonaalisten tekijöiden perustavanlaatuaista merkitystä seksuaalisuuden kehittymiselle, rakennetaan oppikirjoissa kuitenkin kuvaa pojista enemmän “hormoniensa orjana”.

Regarding sex-related impulses, ... boys are more influenced by hormones and girls by culture. (DPL, 394)

Tyttöjen seksuaalinen halu merkityksellistetään enemmän kulttuurisesti rakentuvana, sosiaalisista tekijöistä riippuvaisena. Tällöin tytöistä rakentuu myös kuva yksilöinä, jotka voivat hallita omaa seksuaalisuuttaan. Sen sijaan pojat esitellään kehonsa kemian edessä voimattomina. Pojat sekoavat muun muassa tyttöjen kehojen sukupuolityypilliseksi ajateltujen muutosten, kuten kasvavien rintojen, edessä:

...the sixth-grade boy with sexual fantasies about the taller girls in his class is neither perverted nor precocious; his hormones are simply ahead of his height. (DPL, 385)

If she has visible breasts at age 10, the boys in her class tease her; they are distressed by the sexual creature in their midst. (DPL, 388)

Tällaisilla kuvauksilla puberteetti-ikänsä sukupuolisuudesta ja seksuaalisuudesta oppikirjat rakentavat ja uusintavat diskurssia, jossa pojat ja myöhemmin miehet ovat voimattomia omien seksuaalisten impulssiensa edessä. Puhetapa saattaa yhtäältä korostaa miesten seksuaalisen toiminnan vastuuttomuutta. Toisaalta se vastuuttaa naisia sekä omasta että miesten seksuaalisesta toiminnasta. Vaikka kirjoissa todetaankin, ettei pienenkään lapsen seksuaalisuus ole torjuttua tai latenttia, vaan läsnä mielessä ja toiminnassa osana lapsen kehitystä, seksuaalisuuden ilmenemisen muotoja ei kuvailla sen tarkemmin. Lapsuus näyttäytyy aseksuaalisuuteena, kun seksuaalisuutta määritellään vasta nuoruudessa heräävänä biologisena voimana, joka eriyttää poikien ja tyttöjen, miesten ja naisten, seksuaalisuudet toisistaan.

Seksuaalisuus suvun jatkamisena parisuhteessa

Tarkastelemissamme yliopistojen oppikirjoissa puberteetti-ikänsä sukupuolisten muutosten ja seksuaalisuuden halun syntyminen ovat osa myös sellaista diskurssia, jossa nämä muutokset liitetään ensisijaisesti viettien ohjaamaan tarpeeseen lisääntyä. Kirjoissa kuvataan, minkä ikäisinä tyttöjen ja poikien sukusolut muuttuvat sukukypsiksi ja miten edellä kuvatun tavoin hormonaalinen kehitys herättää erityisesti poikien seksuaalisen halun. Diskurssissa korostetaan, että nuoruuden keskeisenä kehitystehtävänä on sukupuoli-identiteetin omaksuminen ja siinä tuodaan esiin, miten nuoret tässä elämänvaiheessa harjoittelevat seurustelua ja kahdenvälisiä suhteita. Diskurssissa korostetaan näiden niin kutsuttujen harjoitussuhteiden väliaikaisuutta, ne harvoin kestävät koko elämän (esim. IPK, 166).

Oppikirjoissa rakentuvassa puhettavassa ei pohdita, millaista hyvä seksuaalisuus tällaisissa harjoitussuhteissa olisi, vaan siinä keskitytään näissä suhteissa mahdollisesti harrastettavan seksin riskeihin. Kirjoissa rakentuvissa diskurssissa on ristiriitaisuuksia: toisaalla pojista rakennetaan kuvaa puberteetti-ikässä syntyvien halujen viemänä “marionetteina”, mutta nuoruuden seurustelusuhdeiden ongelmiksi rakentuu nimenomaan tyttöjen fyysiset ja psyykkiset riskit:

Sometimes early-maturing girls have boyfriends a few years their senior ... which increases the risk of using drugs and alcohol, and of facing relational bullying and physical violence. Early maturing girls enter abusing relationships more often. (DPL, 388)

...girls at age 15, ...increased sexual risk taking (e.g. more partners, pregnancies, diseases). (DPL, 387)

Kaiken kaikkiaan kirjoissa esiintyville puhetavoille on tyypillistä, että erilaisten seksuaalisten toimintojen ja tunteiden kuvaamiseen sijaan kerrotaan seksuaalisuuteen kohdistuvista riskeistä. “Many adolescents have strong sexual urges, but minimal logic about pregnancy and disease” (DPL, 447). Keskusteluun nostetaan yhteiskunnan mediakuvaston ja sosiaalisen median voimakas seksualisoituminen ja tämän ilmiön tuottama tarve lapsen suojelemiseksi ja rauhan takaamiseksi liian varhaiselta seksuaalisuudelle altistumiselta (IPK, 71). “One of the greatest fears for parents is that their internetsurfing teens will become victims of online sexual predators” (AHIP, 99).

Yhdeksi seksuaalisilta riskeiltä suojaavaksi tekijäksi aineistossa rakennetaan pitkäkestoinen parisuhde, joka esitetään normatiivisena suhdemuotona. Pitkä parisuhde kuvataan paikkana, joka on hyväksytty areena toteuttaa seksuaalisuutta. Oppikirjojen tapa käsitellä seurustelusuhteita rakentaa normatiivista kuvausta yhdestä tärkeästä läpi elämän kestävästä parisuhteesta, johon sitä edeltävät harjoitussuhteet tähtäävät. “Oikea” pitkä parisuhde rakennetaan oppikirjojen mukaan keskimäärin kolmannen elinvuosikymmenen aikana; aineistossa tähän viitataan muun muassa toteamalla, että erään suomalaisen tutkimuksen mukaan “ihmiset solmivat parisuhteen hyvin eri-ikäisinä” ja seuraavaksi todetaan, että avioliitto solmitaan keskimäärin 26-vuotiaana, joskin hajontaa on 15-vuotiaista 42-vuotiaisiin (IPK, 212). Painopiste näyttäisi siis asettuvan kolmannelle vuosikymmenelle ja avioliittoa pidetään “oikean” parisuhteen merkinä.

Aineistossa viitataan usein avioliittoon parisuhteen synonyyminä. Näin kulttuurisesti rakentunut instituutio, avioliitto, saa psykologian oppikirjojen puhetavassa aseman ihmisen kehitykseen luonnollisella tavalla kuuluvana toimintana. Etenkin suomenkielinen kirja korostaa avioliiton ensisijaisuutta. Kirjat on kirjoitettu aikana, jolloin tämän artikkelin kirjoittajien kotimaassa ei ole ollut voimassa tasa-arvoista avioliittolakia. Näin ollen kirjoissa rakentuva diskurssi parisuhteen ja avioliiton merkityksestä seksuaaliselle kehitykselle uusintaa myös kahden sukupuolen diskurssia sekä korostaa heteroseksuaalisten pariin avioliiton normaaliutta osana ihmisen psykologista kehitystä.

Berger (2011) toteaa ”avioliitto ja onnellisuus” -otsikoidussa luvussa, että myös naimattomien ihmisten on mahdollista olla suhteellisen onnellisia: ”Those who never marry can be quite happy as well.” (DPL, 616) Näin avioliitto jäsentyy normaaliksi tilaksi, ja on erikseen mainittava että myös muilla tavoilla on mahdollista tulla jossain määrin onnelliseksi.

Parisuhdetta ja avioliittoa korostavassa diskurssissa parisuhteeseen sitoutumattomuus näyttäytyy siis poikkeuksena normaalista. Oppikirjojen tuottamassa diskurssissa ”avioliiton

ulkopuolinen suhde” (IPK, 191), määrittäyty erityisen ongelmalliseksi (”major crisis ... an extramarital affair”, DPL, 617). Näin kahden ihmisen välinen, institutionaalisesti tunnustettu ja vahvistettu suhde konstruoidaan normaaliksi, ja sen ulkopuolinen intiimi suhde määrittäyty ei-toivotuksi ja epänormatiiviseksi asiaksi. Parisuhteen merkitystä korostavassa diskursissa parisuhde asemoidaan vahvasti normatiiviseksi perusyksiköksi, johon ihmisen tulisi pyrkiä. Samalla erilaiset suhdemuodot jäävät näkymättömiksi ja normista poikkeavat toimintatavat asettuvat kyseenalaisiksi. Yksilö, joka ei aktiivisesti pyri muodostamaan parisuhdetta tai ylipäätään intiimiä suhdetta, näyttäytyy tämän kehityspsykologisissa oppikirjoissa rakentuvan diskurssin myötä poikkeavana (vrt. Bogaert, 2012). Ihmisen seksuaalisuuden toteuttamiselle rakennetaan oppikirjoissa kapeat raamit, ja niiden raamien ulkopuolisista monisyisistä tunteista ja käytänteistä ei kirjoissa keskustella.

Parisuhteen korostaminen ja seksuaalisuuden liittäminen parisuhteeseen tekee näkymättömäksi mahdolliset suhteet useampiin samanaikaisiin lyhyt- tai pidempiaikaisiin kumppaneihin. Berger (2011) tosin mainitsee polygamisen suhteen vaihtoehtoisena perhemuotona (DPL, 360). Tällöin käsitteellä kuitenkin viitataan uskonnollisen perinteen muodostamaan perhemuotoon, jossa miehellä on useita vaimoja ja lapsia heidän kanssaan. Erikseen mainitaan, että nainen, jolla olisi useita aviomiehiä, on maailmanlaajuisesti hyvin harvinaista. Monisuhteisuus esitetään yleisesti harvinaisena perhemuotona. Seksuaalisuus näyttäytyy tällöinkin kuitenkin osana vakituista puolisoitten välistä suhdetta ja perhesidosta. Kirjassa todetaan, että jopa yhteiskunnissa, joissa polygamia on hyväksyttyä, suhdemuoto on harvinaisen:

Indeed, even in nations where polygamy is accepted, 90 percent of husbands have only one wife. (DPL, 527)

Seksuaalisuus fyysisenä haluna

Parisuhdetta korostavaan diskurssin rinnalla ja siihen limittäytyneenä aineistoissa rakentuu diskurssi, joka korostaa seksuaalisuutta fyysisenä haluna ja sitoo sen vahvasti ihmisen biologiaan. Vaikka aineiston diskursseissa seksuaalisuus tulee kuvatuksi osana parisuhdetta, se typistetään kuitenkin suhteen fyysiseksi elementiksi: ”... intohimoa eli fysiologista virittäytymistä seksuaaliseen haluun...” (IPK, 184). Tässä diskurssissa seksuaalisen halun todetaan vaihtelevan eri vaiheissa suhdetta ja parisuhteen kahden muun osa-alueen, läheisyyden ja sitoutumisen viitataan olevan merkittävämpiä kuin fyysisen intohimon. Oppikirjoissa rakentuva diskurssi painottaa rakkauden ja seksuaalisen halun samaistamisen johtavan lyhytjänteisiin ihmissuhteisiin.

Seksuaalisuuden liiallinen korostaminen nykyaikana vääristää intohimon painoarvoa rakkaussuhteessa. (IPK, 185)

Parisuhdetta korostava ja seksuaalisuuden fyysisyyttä korostava diskurssit piirtävät yhdessä kuvaa seksuaalisuudesta, joka on fyysinen osa kahden ihmisen välistä rakkaussuhdetta. Niinpä seksuaalisuuden toteuttaminen muussa kuin pitkäaikaisessa parisuhteessa näyttäytyy vähemmän arvokkaana. Aineistossa käytetään ilmaisua “premarital sex” (esim. AHIP, 384), seksiä ennen avioliittoa, mikä jo itsessään irroittaa avioliiton ulkopuolella harrastettavan seksin “normaalista” erilliseksi tarkasteltavaksi ja selitettäväksi ilmiöksi.

Normaali seksuaalisuus rakentuu aineistossa fyysiseksi haluiksi kahden parisuhteessa olevan aikuisen välillä. Tämä diskurssi ei puhu lasten seksuaalisuudesta. Nuorten seksuaalisuudesta puhuttaessa korostuu terveen seksuaalisuuden kuvailun sijasta seksuaalisen toiminnan haitallisten puolien korostaminen. Diskurssi tuottaa huolta siitä, että nykyisin osa nuorista ihmisistä harrastaa seksisuhteita ilman romantiikkaa ja suhteeseen sitoutumista. Yhtenä syynä nähdään nykYTEknologian luomat lähes rajattomat valinnan mahdollisuudet, jotka antavat liikaa valinnanvaraa, ja ihmisten on siksi vaikea sitoutua yhteen kumppaniin.

Another problem with technology and matchmaking is more difficult to overcome. Social networking may produce too many potential partners, increasing choice overload, which occurs when too many choices are available. (DPL, 531)

Tässä diskurssissa seksin harrastaminen vakituiseen, monogamiseen parisuhteen ulkopuolella rakentuu kyseenalaiseksi, jopa vahingolliseksi. Kaiken kaikkiaan aineistossa muotoutuvat diskurssit muodostavat yhdessä sellaista jäykkää kuvaa seksuaalisuuden toteuttamisesta, joka ei tuskin vastaa läheskään kaikkien nykykuorten tai -aikuisten kokemusmaailmaa.

Ikääntyneiden monimuotoinen seksuaalisuus

Yllättävästi aineiston kahdessa kirjassa (IPK ja DPL, joita myös käytetään laajimmin eri yliopistoissa, nousee esiin diskurssi, jossa ikääntyneiden ja vanhusten seksuaalisuutta käsitellään hyvin eri tavoin kuin muiden ikäluokkien seksuaalisuutta. Kahdessa muussa aineistossa mukana olleessa kirjassa ikääntyneiden seksuaalisuutta ei käsitellä. Ikääntyneiden seksuaalisuutta pohdittaessa käydään läpi esimerkiksi tunnesuhdetta puolisoon, omaa kokemusta seksuaalisesta puoleensavetävyydestä ja seksuaalisesta taitavuudesta, yhdyntöjen ja orgasmien kokemista sekä

yleisesti tyytyväisyyttä sukupuolielämään². (Esim. IPK, 248–249) Aineiston eri puhetavoissa tyytyväisyyttä tai tyytymättömyyttä seksielämään tai taitavuuden kokemuksia ei pohdita muiden ikäluokkien kohdalla ollenkaan. Kun seksuaalisuus muiden ikäkausien kohdalla liitetään vahvasti lisääntymiseen, erotellaan se ikääntyneiden seksuaalisuutta käsittelevässä diskurssissa selkeästi omaksi osakseen ja seksuaalisuudesta nauttiminen tuodaan näin osaksi elämänkaarta, kuitenkin vasta ihmisen biologisen lisääntymiskyvyn vähentyessä ja hävitessä.

– – they may be more sexually active because they worry less about pregnancy. They may welcome age-related slower climax because it allows longer love-making. (DPL, 555)

On mielenkiintoista, että ikääntyneiden seksuaalisuutta rakentavassa diskurssissa ei nosteta esille myöskään seksuaalisuuteen ja sen toteuttamiseen liittyviä riskejä, toisin kuin lapsuuden ja aikuisuuden kehitysvaiheiden yhteydessä. Päinvastoin, diskurssi antaa ymmärtää, että fyysiset ongelmat eivät haittaa sukupuolielämän toimivuutta ja tyydyttävyyttä.

Iän myötä seksuaalinen itsetunto ei juurikaan alentunut. Vaikka seksuaalisen käyttäytymisen ongelmat lisääntyivät ikääntymisen myötä, tunteukset sukupuolisuhteiden miellyttävyydestä säilyivät lähes ennallaan. (IPK, 249)

– – reduced anxiety and better communication, as partners become more familiar with their own bodies and those of their mates. (DPL, 554)

Ikääntyneet henkilöt ovat elämänsä siinä vaiheessa, jossa puhe lisääntymisestä ja riskien välttämisestä tuntuisi keinotekoiselta. Toisaalta se että nautinnollisesta ja riskittömästä seksuaalisuudesta, joka ei liity lisääntymiseen puhutaan vasta ikääntyneiden kohdalla, tulee vahvistaneeksi niitä aineistossa ilmenneitä kehityspsykologisia diskursseja, joissa lapsuuden ja nuoruuden seksuaalisuuden kehitystä tarkastellaan pääosin biologisena, hormonaalisena asiana.

Poikkeava seksuaalinen suuntautuminen

Seksuaalista ja sukupuolista kehitystä kuvaavan, aineistoja läpileikkaavan diskurssin lähtökohtana on kaksi vastakkaista sukupuolta ja niitä edustavien ihmisten välinen seksuaalisuus. Tätä pidetään niin itsestään selvänä lähtökohtana kehityspsykologian oppikirjoissa, ettei sitä erikseen millään lailla perustella. Etenkin sukupuolen kaksijakoisuuden asema otetaan kirjoissa annettuna. Esittelimme tämän sukupuolittuneen kehityksen diskurssin keskeisiä puhetapoja jo

---

² Sukupuolielämä on yhden oppikirjan käyttämä termi.

aiemmin. Diskurssi tuo esiin, ettei muuksi kuin naiseksi tai mieheksi identifioituvien ole mahdollista saada tyydyttäviä sosiaalisia ja seksuaalisia kokemuksia aikuisena, kuten seuraava aineistokatkelma esittää.

To have gratifying social and sexual experiences as adults, most individuals need to develop an appropriate gender identity, in which males come to think of themselves as males and females as females. (AHIP, 378)³

Kirjojen hegemoninen diskurssi on, että normaali seksuaalinen kehitys tapahtuu suhteessa toiseen sukupuoleen. Vaikka tuoreimmista kirjoista puhutaan myös homoseksuaalisuudesta, se rakennetaan poikkeamana tavanomaisesta ja siihen liitetään usein ongelmallisuutta.

-- the majority of youth everywhere -- feel themselves unquestioningly heterosexual. For a minority of youth, however, the question of personal sexual identity is a vital one that, initially at least, is often confusing and painful. These are the sexual-minority youth, who experience same-sex attractions. (HCD, 450)

Biologista kahtiajakoa vahvistavien diskurssien valossa seksuaaliseen vähemmistöön kuuluminen näyttäytyy ongelmallisena kehitysvaiheena, kun aineistossa sukupuolen, seksuaalisuuden ja kulttuurin välisiä suhteita tarkastellaan muutoinkin minimaalisesti. Kirjoissa kerrotaan, että eri kulttuureissa seksuaalisuutta rajoitetaan eri tavoin, mutta niissä ei tuoteta vaihtoehtoisia diskursseja sukupuolista tai seksuaalista kahtiajakoa normatisoiville diskursseille. Päinvastoin aineistossa rakentuu diskurssi, jossa painotetaan, että seksuaalivähemmistöön kuuluvilla nuorilla on erityisongelmia, erityisesti heidän yrittäessään sopeutua vallitsevan yhteiskunnan normeihin. Diskurssissa kehityspsykologiseksi ongelmaksi eivät kuitenkaan rakennu ulkopuoliset asenteet, vaan sukupuolelle epätyypillinen käyttäytyminen, esimerkiksi homoseksuaalien nuorten esiintyminen “as sissies or tomboys” (HCD, 450). Aineistossa todetaan, että tutkimusten mukaan tällainen “gender nonconformity” (AHIP, 386) on ainoa tekijä, joka lapsuudessa ja nuoruudessa ennustaa myöhemmän iän homoseksuaalisuutta. Näin aineistossa poikkeavan seksuaalisen suuntautumisen indikaattoriksi kehityspsykologisesta näkökulmasta rakentuu “omalle” sukupuolelle epätyypillinen käytös tai ulkonäkö nuorella iällä. Diskurssin tuottama kuvaus “epätyypillisyydestä” uusiutuu kirjojen kuvituksissa, kun esimerkiksi lesbopareja edustavat lyhytlykkäiset, perinteisen maskuliiniseksi mielletyt henkilöt. (Esim. HCD, 450, 491)

---

³ Lainaus on tenttivaatimusten ulkopuolelle jätetystä ko. kirjan osasta, mutta kuvaa kirjan yleistä diskurssia.

Diskurssiin on sisäänrakennettuna näkemys, että muu seksuaalisuus kuin heteroseksuaalisuus on seurausta epätyypillisestä sukupuolisuudesta, jolle pitää etsiä kehityspsykologisia syitä. Näitä syitä ovat muun muassa sikiöajan hormonaaliset muutokset. “Sukupuolelle epätavallisia” maskuliinisia ja feminiinisiä piirteitä selitetään biologisilla “sekaannuksilla”.

In rare instances, high level of androgens are produced during the prenatal development of genetic females. This can lead to congenital adrenal hyperplasia (CAH), a condition that involves the formation of ostensibly male (or partly masculinized) genitalia. — [these girls] are more likely to choose physically active forms of play, such as rough-and-tumble play, and to avoid sedentary forms of play, such as playing with dolls. (HCD, 588)

Aineistoissa eivät elä puhettavat, joissa tunnustettaisiin, tunnistettaisiin ja kunnioitettaisiin erilaisia sukupuolen ja seksuaalisuuden ilmenemisen muotoja sellaisinaan. Sukupuolen kahtiajakoa korostavat diskurssit mahdollistavat puheen homoseksuaalisuudesta, koska sen voi ilmaista olevan seksuaalista kiinnostusta samaa sukupuolta kohtaan, vaikka sekin näyttäytyy ongelmallisena ilmiönä, jolle on etsittävä syitä. Kaikki muut seksuaalisuuden ja sukupuolen variaatiot jäävät käsittelemättä, toisin sanoen niitä ei kehityspsykologisessa mielessä ole olemassa. Tällä tavoin kehityspsykologian tutkintovaatimuksissa olevat oppikirjat uusintavat ja ylläpitävät perinteistä sukupuolijaottelua. Esimerkiksi “gender nonconformity” -käsite liitetään osaksi puhetapaa, joka käsittelee myöhemmän iän poikkeavaa seksuaalista suuntautumista. Samaa ilmiötä voisi hyödyntää myös sellaisessa diskurssissa, joka kyseenalaistaisi käsitystä kahdesta ennalta määrätystä sukupuolesta ja pohtisi, miten “nonconformed” lapsia voisi auttaa löytämään uutta sukupuolisuutta. Tällaiset diskurssit kuitenkin puuttuvat aineistosta lähes kokonaan. Poikkeuksen tekee yhdessä kirjassa lisätietolaatikossa oleva yhden virkkeen mittainen selonteko. Sitä on edeltänyt yleistä “normaalin” diskurssia mukaileva tietopaketti:

Critics argue that applying a disorder label to children with cross-gender-typed interests merely reflects societal pressures for gender-role conformity. (HCD, 589)

Kuten on jo aiemmin mainittu, aineistossa korostuu diskurssi, joka painottaa miehen ja naisen seksuaalisuuden erilaisuutta. Diskurssissa miesten seksuaalisuus liitetään viettiperäiseen haluun ja naisten seksuaalisuus on enemmän riippuvainen muista seikoista, kuten rakkaudesta ja parisuhteesta. Tämä sama tematiikka nousee esiin myös poikkeavan seksuaalisuuden diskurssissa sen määrittäessä homoseksuaalisia suhteita ja seksuaali-identiteettiä: miehet harrastavat miesten välistä seksiä ennen kuin identifioituvat homoksi, naiset kuvaillaan usein identifioituvan heteroksi

niin kauan kunnes rakastuvat toiseen naiseen ja vasta sitten naiset muuttavat käsitystään seksuaalisesta suuntautumisestaan. Aineistossa läpikulkeva puhetapa on siis viettien viemä mies ja tunteellinen nainen, myös silloin kun se on kiinnittynyt diskurssiin homoseksuaalisuudesta.

On merkillepantavaa, että etenkin suomenkielinen oppikirja pitäytyy tiiviisti “konservatiivisessa” tavassa tarkastella sukupuoli ja seksuaalisuutta. Muissa kirjoissa seksuaalisuutta käsitellään hieman laajemmin, ja eri yhteyksissä mainitaan ”same-sex attraction” eli omaan sukupuoleen kohdistuva kiinnostus, joskin kuitenkin poikkeavuutena norminmukaisesta heterosuuntautumisesta. Biseksuaalisuutta käsitellään vain maininnan tasolla seksuaalista suuntautumista selittävässä määritelmässä, ja sen määrittely uusintaa diskurssia binäärisestä sukupuolijärjestelmästä:

A term that refers to whether a person is sexually and romantically attracted to others of the same sex, the opposite sex, or both sexes. (DPL, 446)

Yksittäismainintoina aineistossa kerrotaan, että nykyisin osa ihmisistä ei halua identifioitua tai asettaa itseään mihinkään olemassa olevaan tai pysyvään seksuaalisen suuntautumisen kategoriaan. Tällöin viitataan esimerkiksi tutkimustuloksiin, jotka tuovat esiin, että kymmenen vuoden seuranta-aikana noin 20–30 -vuotiaista yhdysvaltalaisista naisista kaksi kolmesta “vaihto” seksuaalista identiteettiään (Diamond, 2008). Tuon tapaisen tutkimustuloksen esittely ei esimerkiksi kuitenkaan rakenna diskurssia monisyisestä seksuaalisuudesta, vaan se sisällytetään poikkeavan seksuaalisuuden diskurssiin, sillä identifioitumisen variaatiot konstruoidaan ongelmalliseksi kun halutaan tehdä luotettavaa tutkimusta heteroseksuaalisuudesta poikkeavien seksuaalisten orientaatioiden määristä. Vaihtoehtoinen tapa, jossa vastaavanlaiset tutkimukset nähtäisiin syynä pohtia vallalla olevien seksuaalisuutta määrittelevien kuvastojen mahdollisia pulmia kehityspsykologisesta näkökulmasta, jää aineistossa täysin uupumaan.

Yhteenveto ja pohdintaa

Tässä artikkelissa olemme analysoineet suomalaisissa yliopistoissa käytetyissä kehityspsykologian oppikirjoissa rakentuvia sukupuoli ja seksuaalisuutta konstruoivia diskursseja. Oppikirjoja voidaan pitää tärkeinä ajankohtaisen psykologisen tiedon lähteinä. Aiemmissa kansainvälisissä tutkimuksissa oli selvitetty oppikirjojen käyttämiä lähteitä ja niihin liittyvien viittausten muutoksia. Tarkastelun kohteena ei tässä tutkimuksessa ollut se, mistä oppikirjojen

tuottama tieto oli peräisin tai mihin tutkimuksiin niissä erityisesti viitattiin. Oppikirjojen materiaaleja lähestyttiin yhtenä aineistokokonaisuutena.

Tuloksemme osoittavat oppikirjojen jäsentävän sukupuolta kaksijakoisesti. Tuon kaksijakoisuuden päälle rakentuu ymmärrys sukupuolitetusta kehityksestä, joka pojilla/miehillä mielletään viettien mukaan toimimisena, tyttöillä/naisilla taasen vastuullisuuteen pyrkimisenä.

Seksuaalisuuden kehittyminen kiteytyy aineistossa muotoutuviissa diskursseissa pidempiaikaisen ja yhden kumppanin kanssa rakentuvan parisuhteen muodostamiseen. Diskursseissa myös tiivistyy oletus suvun jatkamisesta ja avioliitto-instituution asettumisesta normiksi. Nautinnollisesta seksuaalisuudesta aineistossa puhutaan vasta ikääntyneiden ihmisten kohdalla. Seksuaalisen suuntautumisen suhteen aineistossa rakentuva diskurssi on hyvin normittavia. Muu kuin heteroseksuaalisuus tuotetaan selittämistä kaipaavana poikkeavuutena. Erilaisten seksuaalisuuksien näkeminen tasavertaisina olemisen ja elämisen tapoina loistaa aineistossa poissaolollaan. Seksuaalinen suuntautuminen kiinnitetään puhetoissa tiukasti kaksinapaiseen sukupuoleen eikä se sieltä tunnu irtoavan.

Sukupuolen ja seksuaalisuuden määritelmät olisi mahdollista jättää avoimemmiksi ja samalla korostaa erilaisia ja ajallisesti muuntuvia identiteettejä. Ajattelu ei olisi uutta, sillä esimerkiksi jo Alfred C. Kinsey (1948) esitteli seitsemäportaisen asteikon seksuaalisen suuntautumisen kuvaamiseksi hetero–homo-akselilla pääasiallisen kiinnostuksen kohteen ja oman sukupuolen kokemisen mukaan. Asteikon arvot 0 ja 6 kuvaavat tilannetta, jos yksilö on kiinnostunut yksinomaan omasta tai toisesta sukupuolesta, ja viisi välissä olevaa porrasta kuvaavat näiden kiinnostusten erilaisia kombinaatioita. (Fausto-Sterling, 2000, s. 17) Seksuaalista suuntautumista voisi hahmottaa myös aikaulottuvuuksien (menneisyys, nykyisyys, ideaali) tai mielikuvien kautta. Esimerkiksi The Klein Sexual Orientation Grid eli KSOG erittelee omiksi alueikseen seksuaalisen viehäytyksen, seksuaalisen käytöksen, seksuaaliset fantasiat, emotionaalisen mieltymyksen, sosiaalisen mieltymyksen, elämäntapamieltymyksen sekä seksuaalisen identiteetin. (Klein, 1987) Merkittävää onkin se, että aineiston oppikirjoissa tämäntapainen käsittely sivuutetaan (tutkimus mainitaan vain yhdessä aineistokirjoissa, (AHIP, 384), eikä sillä pyritä kumoamaan kirjan yleistä kaksinapaisuutta korostavaa diskurssia). Kaksinapainen sukupuolisuus ja seksuaalisuus ovat kehityksen kuvauksen vakiinnuttavana perustana, jolloin seksuaalisuuden heteroseksuaalisuudesta eroavat muodot ovat aina “poikkeuksia”.

Psykologisen tiedon tuotanto ja tuotannon olosuhteet ovat itsessään merkityksellisiä. Eräs aineistomme kirjan kirjoittajista sanoo, että seksin ja seksuaalisuuden tutkiminen herättää aina vaikeita poliittisia ja kulttuurisia väittelyitä, ja hallitukset ja säätiöt ovat nihkeitä rahoittamaan aiheen tutkimuksia (Berger, 2011, s. 555). Myös se, että psykologisen tutkimuksen konventiot vaativat että yleensä osallistujien sukupuoli on oltava tiedossa (joko selittävänä taikka taustamuuttujana), itsessään ylläpitää sukupuolitettua lähestymistapaa seksuaalisuutta koskevissa tutkimuksissa.

Yhteisesti jaettua ja hyväksyttyä tutkimustietoutta seksuaalisuudesta ei ole (vrt. Hogben & Hartlaub, 1999). Se ei kuitenkaan tarkoita sitä, että oppikirjojen tarvitsisi tukeutua seksuaalisuuden ja sukupuolen stereotyyppiseen tai konservatiiviseen tulkintaan. Pikemminkin opetusmateriaaleissa olisi entistä tärkeämpää tehdä näkyväksi sitä, millaisia poliittisia tai arvosidonnaisia kytköksiä seksuaalisuuden tutkimukseen liittyy.

Kuvaamamme oppikirjojen seksuaalisuus rajoittuu yliopistojen ilmoittamien tutkintovaatimusten oppikirjoihin. Oppikirjoja käytetään opetuksessa eri tavoin, ja tällöin on mahdollista, että eri oppikirjojen tulkintoja ja asioita painotetaan tuloksistamme eroavin tavoin. Voi olla myös niin, että opetuksessa käytetään artikkeleita tai kirjoja, jotka eivät näy tutkintovaatimuksissa ja eivät siten ole olleet aineistossamme eivätkä analyysissämme mukana. Emme tässä tutkimuksessa ole millään tavoin myöskään analysoineet opiskelijoiden tapoja merkityksellistää taikka prosessoida oppimateriaaleja. Näiden aiheiden yksityiskohtaisempi tutkiminen on mahdolliselle jatkotutkimukselle asetettava tehtävä..

Tuloksemme antavat aiheita ennen kaikkea psykologian opintovaatimusten itsearvioinnille. Valitut ja vaatimukseen kirjatut oppikirjat vaikuttavat kiinnittyvän melko konservatiiviseen tulkintaan yhteiskunnasta. Nyky-yhteiskunnassa elävä opiskelija voi pitää osaa teemoista vieraannuttavina. Kuvaavatko suomalaisten opintovaatimusten valinnat myös niitä arvoja ja uskomuksia, joita opiskelijoille halutaan välittää? Entä löytävätkö opiskelijat näistä teksteistä selityksiä omilla kokemuksilleen vai tuottavatko kirjat lukijoilleen vieraantumisen kokemuksia (Stelzl ym., 2018, s. 157)? Suomalaiset yliopistot sisällyttävät opetustoiminnan myös osaksi yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmiaan. Kannattaisikin arvioida, missä määrin oppimateriaalit tukevat taikka estävät yhdenvertaisuutta. Erilaisten lähtökohtien ja kokemusmaailmojen huomioiminen pitäisi olla oppimateriaalien tuottamisen ja valitsemisen lähtökohta.

Yhteiskunnallisessa keskustelussa sekä sukupuoli että seksuaalisuus rakentuvat oppikirjojen tuottamia kuvastoja monisyisempinä. Psykologian oppikirjoilta jää kaipaamaan ajassa mukana elämistä, jossa myös uusia ja keskeneräisiä kysymyksiä ja kysymyksenasetteluja voidaan tehdä oppikirjoissa ja oppikirjojen valinnoissa näkyväksi aiemman tutkimustiedon ja vuosikymmeniä eläneiden psykologisten käsitysten rinnalla ja niiden sijaan.

Lähteet

Aapola, S. (1999). *Murrosikä ja sukupuoli: Julkiset ja yksityiset ikämäärittelyt*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Alastalo, M. (2005). *Metodisuhdanteiden mahti: Lomaketutkimus suomalaisessa sosiologiassa 1947–2000*. Tampere: Vastapaino.

American Psychiatric Association (2000). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-IV-TR* (4. ed., text revision.). Washington (D.C.): American Psychiatric Association.

Antikainen, S. (2012). Sukupuolittunutta toimijuutta tuottamassa: Sukupuoli psykologian oppikirjojen kuvissa. Sosiologian pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.

Berger, P. & Luckman, T. (1994). *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen: Tiedonsosiologinen tutkielma*. Helsinki: Gaudeamus.

Blommaert, J. (2010). *The sociolinguistics of globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bogaert, A. F. (2012). *Understanding asexuality*. Lanham, Md: Rowman & Littlefield Publishers.

Burr, V. (2015). *Social constructionism* (3. painos). London: Routledge.

Christopher, A. N., Dobbins, E. M., Marek, P., & Jones, J. R. (2004). Three decades of social psychology: A longitudinal analysis of baron and byrne's textbook. *Teaching of Psychology*, 31(1), 31–36.

Diamond, L. M. (2008). Female bisexuality from adolescence to adulthood: Results from a 10-year longitudinal study. *Developmental Psychology*, 44(1), 5–14.

Edwards, D. & Potter, J. (1992). *Discursive Psychology*. London, Newbury Park, New Delhi: Sage.

Fausto-Sterling, A. (2000). *Sexing the Body*. New York: Basic Books.

Foucault, M. (1998). *Seksuaalisuuden historia: Tiedontahto, nautintojen käyttö, huoli itsestä*. Helsinki: Gaudeamus.

Gee, J. P. (2011a). *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method*. New York: Routledge.

- Gee, J. P. (2011b) *How to do Discourse Analysis: A Toolkit*. New York: Routledge.
- Goodman, S. (2017). How to conduct a psychological discourse analysis. *Critical Approaches to Discourse Analysis across Disciplines* 9(2), 142–153.
- Greenberg, D. F. (1990). *The construction of homosexuality*. Chicago: University of Chicago Press.
- Griggs, R. A., & Whitehead, G. I. (2015). Coverage of recent criticisms of milgram's obedience experiments in introductory social psychology textbooks. *Theory & Psychology*, 25(5), 564–580.
- Hacking, I. (1999). *The Social Construction of What?* Cambridge: Harvard University Press.
- Hogben, M., Hartlaub, M. G., & Wisely, L. R. (1999). Searching for a common core: An examination of human sexuality textbook references. *Teaching of Psychology*, 26(2), 131–134.
- Honkasalo, V. (2013). Se suuri ero: Kulttuuri ja seksuaalisuus terveystiedon oppikirjoissa. *Nuorisotutkimus* 31(1), 6–21.
- Hänninen, V. (2000). *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Akateeminen väitöskirja, sosiaalipsykologia. Tampereen yliopisto.
- Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. (1999). *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.
- Laajasalo, T. (2001). *Seksuaalisuus lukion oppikirjoissa: Systemaattinen analyysi lukion uskonnon, elämäntutkimustiedon, filosofian, psykologian, terveystiedon ja biologian oppikirjojen seksuaalisuusteeman käsittelystä kuuden seksuaaliteorian ja lukion 1994 opetussuunnitelman perusteiden valossa*. Helsinki: Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos.
- Lehtonen, J. (2003). *Sukupuoli ja seksuaalisuus koulussa*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Lempiäinen, K. (2003). *Sosiologian sukupuoli: Tutkimus Helsingin ja Tampereen yliopistojen sosiologian kurssikirjoista 1946–2000*. Tampere: Vastapaino.
- McNamee, S. & Gergen, K. J. (1992). *Therapy as social construction*. London: Sage.
- Mekander, P. (2016). *Westerners and others in Finnish school textbooks*. University of Helsinki, Faculty of Behavioural Sciences Studies in Educational Sciences 273.

- Norris, S. (2008). Some thoughts on personal identity construction: a multimodal perspective. Teoksessa V. K. Bhatia, J. Flowerdew & J. Jones (toim.) *Advances in Discourse Studies* (s. 132–148). London and New York: Routledge.
- Palmu, T. (2003). Äidinkielen oppikirjoista ja muista koulun teksteistä - sukupuolen rakentuminen rivien väleissä. Teoksessa E. Lahelma & T. Gordon (toim.) *Koulun arkea tutkimassa: Yläasteen erot ja erilaisuudet* (s. 88–97). Helsingin kaupungin opetusviraston julkaisusarja A1.
- Parker, I. (1992). *Discourse Dynamics: Critical Analysis for Social and Individual Psychology*. London and New York: Routledge.
- Potter, J. & Wetherell, M. (1987). *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*. London: Sage.
- Pietikäinen, S. & Mäntynen, A. (2009). *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- Scollon, R. & Scollon, S. W. (2004). *Nexus analysis: Discourse and the emerging internet*. London & New York: Routledge.
- Stelzl, M., Stairs, B. & Anstey, H. (2018). A Narrow view: The conceptualization of sexual problems in human sexuality textbooks. *Journal of Health Psychology* 23(2), 148–160.
- Stålström, O. (1997). *Homoseksuaalisuuden sairausleiman loppu*. Helsinki: Gaudeamus.
- Tainio, L. & Karvonen, U. (2015). Finnish Teachers Exploring Gender Bias in School Textbooks. Teoksessa S. Mills & A. S. Mustapha (toim.) *Gender Representations in Learning Materials. International perspectives* (s. 124–149). New York & London: Routledge.
- Tiitinen, S., Weiste, E., Ruusuvuori, J. & Laitinen, J. (2018). Ryhmäohjauksen vuorovaikutusmekanismit vertaistuen kokemusten taustalla. *Psykologia* 53 (5–6), 345–364.
- Webb, W. B (1991). History from our textbooks: Boring, Langfeld, and Weld's introductory texts (1935-1948+). *Teaching Psychology*, 18, 33–35.
- Whitehead, G. I., Smith, S. H. & Losonczy-Marshall, M. (2017). Core references in introductory social psychology and developmental psychology textbooks. *Psychology Learning & Teaching*, 16(1), 6–18.

Aineisto:

Berger, K. S. (2011). *The Developing Person Through the Life Span*. New York: Worth.

Nolen-Hoeksema, S. (2009). *Atkinson & Hilgard's introduction to psychology (15th ed.)*. Andover: Wadsworth/Cengage Learning.

Nurmi, J-E, Ahonen, T., Lyytinen, H., Lyytinen, P., Pulkkinen, L. & Ruoppila, I. (2006). *Ihmisen psykologinen kehitys*. Helsinki: WSOY.

Siegler, R., DeLoache, J., & Eisenberg, N. (2011). *How children develop (3rd ed.)*. New York (N.Y.): Worth Publishers.